

VERGİ ETİĞİNİN BELİRLENMESİNDE DEMOGRAFİK FAKTÖRLERİN ETKİSİ

EFFECT OF DEMOGRAPHIC FACTORS
IN DETERMINING TAX ETHIC

Mahmut KILIÇOĞLU*

ÖZ

Vergi, kamu harcamalarının finansman kaynağını karşılama noktasında, kamu (devlet) gelirlerini oluşturan en önemli finansman kaynağıdır. Devletin, vergi/vergileme ile ilgili hedefi; vergilenebilir tüm ekonomik kaynakları vergilendirmek, yani vergi gelirlerinde maksimizasyonu sağlamak ve vergi gelirlerinde meydana gelebilecek azalmayı/kayı önlemek, diğer bir ifadeyle vergi gelirleri kaybını minimize etmektir. Devletin, bu hedefini gerçekleştirmek için; çıkarmış olduğu yasalar, izlediği bir takım stratejiler ve uyguladığı bazı politikalar olmakla beraber, ulaşmak istediği bu hedefe varması noktasında; vergi bilincinin, vergi uyumunun ve vergi ahlâkının (etiğinin) büyük katkısı vardır.

Vergi etiğinin oluşmasında etkili olan bir takım faktörler bulunmaktadır. Söz konusu faktörler; psikolojik ve sosyolojik faktörler, mali ve ekonomik faktörler, sosyal sermaye faktör-

ABSTRACT

Tax is the most significant source of financing for government (state) revenues in relation to meet the source of public expenditures. The interest of taxation by the state is to tax all taxable economic resources, ie maximizing tax revenues and preventing the loss of tax revenues, in other words, minimizing the loss of tax revenues. Taxing consciousness, reconciliation and ethic make a major contribution to this interest as well as the laws made by states, strategies followed and policies implemented.

There are a several factors in the formation of tax ethic. The mentioned factors are psychological and sociological factors, financial and economic factors, social capital factors, political factors, institutional and managerial factors and demographic factors. Nonetheless, the demographic factors can be listed as age

* Vergi Müfettiş Yardımcısı

M.G.T.: 13.09.2017 / M.K.T.: 16.10.2017

leri, politik faktörler, kurumsal ve yönetsel faktörler ve demografik faktörlerdir. Bununla beraber, demografik faktörler ise; Yaş faktörü, medeni durum faktörü, cinsiyet faktörü, meslek ve eğitim durumu faktörü şeklinde sıralanabilir. Bu çerçevede; vergi etiğinin oluşmasında etkisi bulunan faktörlerden, demografik faktörlerin açıklanması bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Vergi Etiği, Demografik Faktörler.

factor, marital status factor, gender factor, occupation and education status factor. This study aims to explain the demographic factors that is one of the factors affecting the formation of the tax ethic.

Keywords: Tax, tax ethic, demographic factors

1- GİRİŞ

Tarihsel süreç içerisinde öncelikle kamu harcamalarının temel finansman aracı olarak ortaya çıkan vergi, bugün devlete gelir sağlama aracı olmaktan öteye, ekonomik ve sosyal hayata müdahalenin, bazen de politik amaçları gerçekleştirmenin bir yöntemi ve aracı haline gelmiştir. Vergi(leme), devletin ekonomik ve sosyal amaçlarına ulaşmada temel araç niteliğindedir. Bu nedenle devlet açısından hayati öneme sahip bir araç özelliğine sahiptir. İnsanlık tarihi boyunca yaşanan hiçbir gelişme verginin bu özelliğini değiştirememiştir. Verginin devlet için bu hayatiyeti; **“devlet varsa vergi olmak zorundadır ve eğer vergi yoksa devletin varlığının devamı imkânsızdır”** ifadesiyle ortaya konulmaktadır. Kamu maliyesi literatüründe, verginin devlet açısından önemini ortaya koymak için **“devlet varlığının temel koşuludur”** ifadesine yer verilmektedir. Joseph A. Schumpeter’in devleti, **“vergi devleti”** kavramı ile özdeşleştirmesi bu önemi açıkça ortaya koymaktadır. Yani; vergi, devletin ne yapabileceğini, ne yapamayacağını, ne kadar emek istihdam edeceğini, ne kadar hizmet sunabileceğini ve amaçlarını hangi ölçüce gerçekleştirebileceğini ve onun otoritesini belirlemektedir. Bu nedenle, kamu hizmetlerinin en önemli finansman kaynağı olan vergi, hangi şekilde hayata geçirilirse geçirilsin, hangi kaynaktan alınırsa alınsın temel özelliği özel kesimden kamu kesimine doğru bir fon / kaynak aktarımı işlemidir. Dolayısıyla, mükellefler açısından vergi ödemenin bir maliyeti vardır ve bir yükür.¹

Vergi, çok geniş ve kapsamlı, bir o kadar da karmaşık karar alma süreçlerinin yönetildiği bir olgudur. Devlet, siyasal anlamda vatandaş olan kişileri ve kâr elde etme amacıyla kurulan işletmeleri bir araya getirerek, birbirleriyle farklı koşullar altında alınmış değişik kararları ve davranış biçimlerini etki-tepki ve / veya heterojen kütleleşme gibi oluşumlar doğurmakta ve yeni meydana gelen şartlar karşısında yeni karar alma süreçlerini tetiklemektedir.²

¹ Suat Hayri Şentürk, “Vergiye Gönüllü Uyum Sağlanmasında Fayda İlkesinin Rolü” (Makale); ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ İİBF DERGİSİ, ARALIK 2014, 9(3), 129- 143; s.130.; http://iibfdergi.ogu.edu.tr/makaleler/1239127_9-3_ARALIK%202014_Makale_0.pdf. [Erişim tarihi: 21 Ekim 2016].

² Ufuk Gencel, Elif Kuru, Vergi Kültürü ve Vergi Politikaları Etkileşimi: Türkiye Değerlendirmesi (Makale); Yönetim Bilimleri Dergisi Cilt: 10, Sayı: 20, ss. 29-60, 2012. s.29; http://ybd.comu.edu.tr/images/form/dosya/dosya_6970002.pdf. [Erişim tarihi: 17 Ağustos 2016].

Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeler için kayıt dışı ekonomi ve vergi kaçakçılığı önemli bir sorundur. Kayıt dışı ekonomi ve vergi kaçakçılığı, ülkelerin kaliteli kamu hizmeti sunmada gerçek potansiyellerini yakalamalarını zorlaştırmakta, piyasada rekabet eşitsizliğine neden olmakta, bireylerin hükümetlere duyduğu güveni azaltmaktadır. Bu sorunla mücadele konusunda, ilk olarak, etkin denetim ve caydırıcı cezaların bireylerin vergi kaçırma konusundaki kararını etkileyebileceği ifade edilmiş, olayın sosyo-psikolojik yönü ihmal edilmiştir. İlerleyen yıllarda bu yaklaşımın yetersiz olduğu görülerek, konuya sosyo-psikolojik yaklaşımlar da getirilmiştir. Bu sosyo-psikolojik yaklaşımlar içinde değerlendirebileceğimiz vergi bilinci ve vergi ahlâkı konusu, kayıt dışı ekonomi ve vergi kaçakçılığı sorununun çözümüne yeni bir boyut kazandırmıştır. Vergi bilinci ve vergi ahlâkının seviyesi ile kayıt dışı ekonominin büyüklüğü arasındaki bağlantıyı araştıran çalışmalar, vergi bilinci ve vergi ahlâkının yüksek olduğu toplumlarda kayıt dışı ekonomi ve vergi kaçakçılığının boyutlarının daha az olduğunu göstermiştir.³

Çağdaş vergilemede en etkin yol, beyan usulüdür. Bu usul, mükelleflerin kendi kendilerini vergileme usulü olarak da adlandırılmaktadır. Bu usulün dayanak noktası, mükellefin vergi karşısındaki durumunu en iyi kendisinin belirleyeceğidir. Ancak, beyan usulünün başarılı olması, geniş ölçüde mükellefin vergi bilincine ve idarenin mükelleflere ait bildirimlerin doğruluğunu araştırmada göstereceği başarıya bağlıdır. Vergi idaresinin, sayıları günümüzde milyonlarla ifade edilen mükellefleri, teker teker ele alıp inceleyemeyeceği gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, burada en önemli görev mükelleflere düşmektedir. Buna göre, başarılı bir vergilemenin temel şartı, mükelleflerdeki vergi bilincinin geliştirilmesidir. Ancak, mükelleflerdeki vergi bilincinin geliştirilmesi, sadece mükellef açısından ele alınacak bir konu değildir.⁴

Vergiye mükellefin gönüllü uyumunu artırma konusunda, ya mükellefi sıkı denetim ve cezalar kullanmak vasıtasıyla vergisini doğru beyan etmeye ve ödemeye zorlama yolu, ya da vergi idaresi personeli aracılığıyla mükellefe vergi mevzuatı konusunda bilgilendirme hizmeti verme yolu izlenebilir. Bu iki yoldan hangisini izlemenin verginin zamanında ve tam olarak ödenmesini sağlamada daha etkin olduğu hususu, vergi psikolojisi literatüründe tartışılmaya devam etmektedir. Bununla birlikte her iki stratejinin bileşiminin, stratejilerden her birinin tek başına sağladığından daha yüksek düzeyde amaçlanan vergi uyumuna yol açtığı varsayımı daha çok kabul görmektedir. Bununla beraber, uygulanan stratejilerin birleşiminin etkilerini birlikte inceleyen deneysel çalışmalar literatürde sayıca azdır. Ayrıca, bu karma stratejik yaklaşımın tıpkı diğer iki yaklaşımda olduğu gibi, ne ölçüde ve hangi psikolojik mekanizmalar kullanılarak daha etkin sonuç alınmasını sağlayacağı hususu da açık değildir. Mükellefi, vergi beyan ve ödemelerinde bulunma konusunda zorlama, vergi otoritelerine duyulan güveni gizliden gizliye azaltabilir. Mükellef, yaptığı vergi beyanlarına ve diğer bildirimlere güvenmeyen bir idareye (özellikle doğru beyan ve bildirimde bulunan dürüst mükellefler) yavaş yavaş duyduğu güveni kaybetmeye başlayabilir. Aksine, vergi idaresinin mükellefe yaklaşımında karşılıklı etkileşim

³ Ümit Güner, "TÜRKİYE'DE VERGİ BİLİNCİNİN VE VERGİ AHLAKININ OLUŞMASINDA GELİR İDARESİNİN ROLÜ"; T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Mali Hukuk Programı Yüksek Lisans Tezi (Tez Danışmanı: DOÇ. DR. DİLEK DİLEYİCİ); <http://dspace.deu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/12345/11182/226851.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. [Erişim tarihi: 20 Ekim 2016]. s.1.

⁴ Yusuf Sürmen, Vergi Bilincinin Geliştirilmesinde Muhasebecinin Rolü; Sayıştay Dergisi, Ocak-Mart 1992, Sayı: 7. S. 26-27.; <http://dergi.sayistay.gov.tr/icerik/der7m4.pdf>. [Erişim tarihi: 20 Ekim 2016].

ortamının mevcudiyeti, idarenin şeffaf olması ve idarenin adaletinin mükellefte memnuniyet yaratması önemlidir. Mükellefe ikna edici şekilde yaklaşılması, böylece idareye mükellefin gözünde duyulan güvenin artırılması, vergi otoritelerinin elinde bulundurduğu idari gücün mükellef nezdindeki meşruiyetini ve idarenin mükellefler üzerindeki yaptırım gücünü artırır. İdare kendi hizmet birimlerinde mükellefe hizmet verirken, memnuniyet algısı yarattığı ölçüde mükellefin gönüllü işbirliğine yol açar⁵.

Vergi bilinci kavramı ile ilgili literatürde çok sayıda tanıma rastlanmamakla birlikte, karşılaştığımız bazı tanımlar şöyledir; Miriam Dornstein, vergi bilincini (tax consciousness), **“bir verginin farkında olmak”** şeklinde tanımlamıştır. Mehmet Emin Narta'ya göre vergi bilinci, **“devletin yerine getirmekle yükümlü olduğu kamu giderlerinin karşılanması için, vatandaşların, elde ettiği gelirlerden veya servetlerinden yasalarda belirtilen usul, esas ve oranlara uygun olarak katkıda bulunmaları gerektiğini, fark etme, bilme, hatırlama yeteneğine sahip olmalarıdır”**. Abdurrahman Akdoğan'a göre ise, **“kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesi bakımından verginin önemini bilen toplum bireylerinin, vergi ile ilgili ödevlerini yerine getirmedeki istekliliklerinin düzeyine vergi bilinci denilmektedir”**. Yukarıdaki tanımlarda vergi bilinci kavramıyla ilgili olarak vurgulanan iki husus göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki, mükelleflerin vergilerle ilgili farkındalığıdır. Bunu daha geniş şekilde mükelleflerin, vergi mevzuatı ve uygulaması konusunda bilgi sahibi olması (mali bilgi) olarak da ifade edebiliriz. Diğeri ise daha çok Türkçe literatürdeki tanımlarda vurgulanan, mükelleflerin verginin neden alındığını bilmesidir.⁶

1990'larda vergi ahlâkı etrafındaki olgular giderek artarak dikkat çekmiştir. Vergi uyumu literatüründe, ceza ve denetim olasılığının düşük olmasına rağmen pek çok insanın neden vergisini ödediği ana bir soru olmuştur. Literatürde, çoğu araştırmacı tarafından vergi ahlâkı, vergi ödeme konusundaki içsel bir motivasyon olarak tanımlanmaktadır. Werner Gueth ve Rupert Sausgruber çalışmalarında vergi ahlakını, **“bedavacı bireysel bir dürtüye karşı kamu hizmetlerini finanse etmeye yönelik vergi ödeme eğilimi”** olarak ifade etmiştir. Young-Dahl Song ve Tinsley E. Yarborough, vergi ahlakını **“vatandaşların mükellef olarak devletle ilişkilerini yürüttüğü, davranış normları”** olarak tanımlamış ve vergi ahlâkının uyum davranışı üzerinde kayda değer bir etkisi olduğunu belirtmiştir. Akdoğan'a göre ise, **“mükelleflerin vergi yasalarından doğan yükümlülüklerini, gerçeğe uygun bir şekilde yerine getirme konusundaki davranışlarının düzeyine vergi ahlâkı denilmektedir. Vergi bilinci ile iç içe bir kavram olan vergi ahlâkı, vergilendirme ile ilgili yükümlülüklerin olması gerekene uygun bir şekilde yerine getirilmesi ile anlam kazanır”**. Son olarak Halil Seyidoğlu vergi ahlâkını, **“gelir kazananların vergilerini yasaya uygun ölçü ve zamanda ödemeleri konusundaki tutum, davranış, inanç ve değer yargıları”** şeklinde tanımlamıştır.⁷

Kamu gelirleri içinde önemli yeri olan vergi gelirlerinin, toplumların ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel ve demografik yapısıyla yakın ilişkisi vardır. Gelişmekte olan ülkelerin vergi yapılarıyla, gelişmiş ülkelerin vergi yapıları arasındaki farklıklar ve aynı zamanda vergi gelirlerinin farklılığı, bu temel

⁵ Nilgün Serim; “GÖNÜLLÜ VERGİ UYUMUNU ARTTIRMADA KAMU OTORİTESİNİN DÜZENLEYİCİ ROLÜNÜN VE MÜKELLEF ÇEVRESİNİN ÖNEMİ: SIRALI PROBİT MODEL YAKLAŞIMI” (Makale); s.142. AKÜ İİBF Dergisi- Cilt XVII Sayı:1 Yıl: Haziran 2015. Sayfalar: 141-156 Journal of Economics and Administrative Sciences-Volume: XVII Issue:1 Year: June 2015 Pages:141-156. ; http://www.iibfdergi.aku.edu.tr/pdf/17_1/11.pdf. [Erişim tarihi: 21 Ekim 2016].

⁶ Ümit Güner, a.g.t.; s.5.

⁷ Ümit Güner, a.g.t.; s.6-7.

öğelerin ülkeden ülkeye değişmesinden kaynaklanmaktadır. Vergi, kamu gelirlerinin çok önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Ülkemizde, toplam kamu gelirleri içerisinde, vergi gelirlerinin payı oldukça yüksektir ve toplam gelirler içerisinde vergi gelirlerinin payı, son yıllarda %80'lerde gerçekleşmiştir. Anayasamızda vergi ödevi altında 73. maddeye göre **“Herkes kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi, resim ve harçlar ve benzeri mali yükümler ancak kanunla konulur.”** Bu maddeye göre vergi, devletin aldığı bir para olmasının dışında, her vatandaşın ödemek zorunda olduğu bir paradır. Buna göre bir tanım yapılacaksa; vergi, devlet ya da vergilendirme yetkisine sahip kamu kuruluşlarının, kamu harcamalarını karşılamak üzere, gerçek ve tüzel kişilerden, karşılıksız, kesin, egemenlik hakkına ve kanuna dayalı olarak almış oldukları parasal tutarlardır.⁸

Vergi etiği genellikle dar ve geniş açıdan tanımlanmaktadır. Dar anlamda vergi etiği tutumlarla ilişkilendirilirken, geniş anlamdaki tanımlamalarda vergi etiği tutum ve davranışlarla birlikte ele alınmaktadır. Vergi etiğini dar anlamda tanımlayan Schmolders, vergi etiğini; **“vergi kaçakçılığı ve vergi cezaları karşısında alınan vaziyet (tutum)”** olarak tanımlamış ve vergi etiği konusunun vergi zihniyetinin genel çerçevesi içinde yer aldığını belirtmiştir. Vergi etiği dar anlamda yapılan bir başka tanımında ise; **“vergi suçlarına ilişkin tutumlar”** olarak ele alınmaktadır. Vergi etiği, geniş anlamda ise vergiyi doğuran olaya muhatap olan kişilerin yasalara uygun ölçütler kullanmaları ve zamanında vergilerini ödemeleri konusundaki tutum, davranış, inanç ve değer yargıları şeklinde ifade edilmektedir.⁹

Vergi ahlâkının genel uygarlık düzeyi ile bağlantılı olduğu ve iktisadi ve kültürel gelişmişlikleri yüksek düzeyde olan toplumlarda daha yüksek vergi disiplini görüldüğü belirtilmiştir. Bu çerçevede, aynı toplum içinde bile daha gelişkin kesimlerin vergi ahlâkının daha geri kalmış kesimlere göre yüksek olduğu, yine de vergi ahlâkının yalnız iktisadi gelişme düzeyiyle bağlantılandırılmayıp, kültürel, hatta etnik özelliklerin de bir ölçüde hesaba katılması gerektiği ileri sürülmüştür. Bu bağlamda, Anglo-Sakson ve Nordik kökenli toplumlarla Latin kökenli toplumlar arasındaki tutum farkları örnek olarak gösterilmiştir.¹⁰

Vergiye gönüllü uyum sorunu vergiler kadar eski bir problemdir. Problemin temelinde yer alan husus **“insanlar niçin vergi öder?”** sorusudur. Bu yönüyle vergiye gönüllü uyum, vergi idareleri açısından oldukça önemli bir kavramdır. Gönüllü uyuma ilişkin tanımlarda ortak nokta, **“mükelleflerin vergi yasalarına uygun olarak hareket etme derecesi”** olarak ifade edilmektedir. Literatürde, mükelleflerin vergiye uyumunu belirleyen çok çeşitli faktörlerden bahsedilmektedir: Denetim olasılıkları ve vergi cezaları, gelir düzeyi ve vergi oranları, subjektif vergi bilgisi ve katılım, vergiye yönelik tutumlar, demografik etkenler, kişisel, sosyal ve ulusal normlar, algılanan adalet, vergi idaresinin tutumu, kurumsal belirsizlik ve kamu hizmetlerinden oluşan kurumsal değişkenler bu faktörlerdendir.¹¹

⁸ Mahmut Yardımcıoğlu, Yusuf Akpınar, Yahya Günay, “VERGİ OKURYAZARLIĞI VE VERGİSEL FARKINDALIK: KAHRAMANMARAŞ ARAŞTIRMASI” (Makale); s.96; <http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/article/view/5000105617>. Erişim tarihi: 21 Ekim 2016.

⁹ Mahmut Kılıçoğlu, “Vergi Denetiminin Etkinliği ve Vergi Etiği”, Yaklaşım Dergisi (E-Yaklaşım), 2016-Eylül, Sayı:285, s.2.

¹⁰ İnci User, “Davranış Araştırmaları Işığında Vergi Kaçakçılığı” (Yayınlanmamış Doktora Tezinin Bir Bölümünün Yeniden Gözden Geçirilmesiyle Ortaya Çıkan Yazı); archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/26MaliCozum/14-YrdDocDrinciUser68.doc. s.2. Erişim tarihi: 20 Ekim 2016.

¹¹ Suat Hayri Şentürk, a.g.m.; s.131-132.

Vergiye gönüllü uyumun sağlanabilmesi için; vergiye tabi gelirin doğru olarak beyan edilmesi, net gelirin belirlenmesi için gelirden düşülmesi gereken unsurların (muafiyet, istisna, indirim, harcama gibi) doğru olarak düşülmesi, vergi beyannamelerinin zamanında verilmesi ve vergi borcunun doğru olarak hesaplanması gibi unsurların aynı anda gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu açıklamalar, mükellefin gönüllü uyumda yerine getirmesi gereken ödevleri yanında, idarenin görevlerini yapmış olmasının da önemli olduğuna vurgu yapmaktadır.¹²

Vergi ahlâkı, insanların niçin vergi kaçırarak ile ilgili değil, niçin vergi kaçırmadıkları ile ilgilidir. Bununla bağlantılı olarak vergi ahlâkının daha düşük seviyede olduğu toplumlarda vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığı seviyesi daha da yüksektir. Vergi ahlâkı mükelleflerin davranışlarını ölçmez, onların vergi karşısındaki tutumlarını ölçer. Vergi ahlâkı, vergi kaçakçılığı ya da kayıt dışı ekonomi boyutu gibi bir sonuç değişken değildir. Dolayısıyla vergi ahlâkını, vergi ödevlerini yerine getirmede ahlaki bir sorumluluk ya da vergi ödeyerek topluma hizmette bulunma görevi ve inancı olarak da düşünülebilir.¹³

Vergiye gönüllü uyum açısından vergi ahlâkı da oldukça önemli bir olgudur. Vergi ahlâkı, vergi ödeme konusundaki içsel bir motivasyon olarak tanımlanmaktadır. Vergi ahlâkı konusundaki ilk çalışmalar Günter Schmolders tarafından 1960'larda yapılmıştır. Schmolders'e göre; mükelleflerin vergiye karşı ortaya koyacakları tepki ülkeye, vergi şekline ve oranlarına göre değişmekle birlikte, söz konusu tepki ile vergi (mükellefi) ahlâkı arasında doğrudan bir ilişki vardır. Vergi ahlâkının oluşumunda genel olarak; ahlâki kurallar ve duygular, adalet ve vergi mükellefi ve hükümet arasındaki ilişki belirleyici olmaktadır. Genel kabul, vergi ahlâkı ile vergiye gönüllü uyum arasında doğrusal bir ilişkinin var olduğudur. Buna göre, vergi ahlâkının yüksek (düşük) olması durumunda vergiye gönüllü uyum da yüksek (düşük) olacaktır.¹⁴

Vergi etiğinin / ahlâkının oluşmasında birçok faktörün etkisi bulunmaktadır. Bu faktörlerin etkisi, toplumsal yapı ve siyasi anlayışa göre şekillendiği için, toplumdan topluma farklılık gösterebilmektedir. Başka bir ifadeyle, vergi etiğinin belirlenmesinde, söz konusu faktörlerden hangisinin veya hangilerinin daha etkili olacağı, toplumsal ve siyasal yapı tarafından belirlenmekte ya da şekillenmektedir. Vergi etiğinin oluşması için, vergi etiğini belirleyen faktörlerin doğru tespit edilmesi ve vergi ile ilgili çalışmaların bu tespitler dikkate alınarak yapılması büyük önem taşımaktadır.

Vergi etiğini belirleyen faktörler (Vergi etiği bileşenleri) genel olarak aşağıdaki gibidir:¹⁵

- Psikolojik ve sosyolojik faktörler,
- Mali ve ekonomik faktörler,
- Sosyal sermaye faktörleri,
- Politik faktörler,
- Kurumsal ve yönetsel faktörler,
- Demografik faktörler.

Bu bağlamda, bu çalışmada; vergi etiğinin oluşmasında, vergi etiğini belirleyen faktörlerden **“Demografik Faktörler (Bileşenler)”** detaya girmeden genel hatlarıyla açıklanmaya çalışılacaktır.

¹² Suat Hayri Şentürk, a.g.m.; s.132.

¹³ Özgür Saygın, “Vergi Ahlakının Belirleyicileri Bağlamında Mükelleflerin Kamu Harcamalarına Bakışı” (Makale); s.22-23.; maliyearchastirmalari.org/index.php/MAD/article/download/30/31. Erişim tarihi: 25 Ekim 2016.

¹⁴ Suat Hayri Şentürk, a.g.m.; s.133.

¹⁵ Mahmut Kılıçoğlu, a.g.m.; s.1.

2- VERGİ ETİĞİ ve DEMOGRAFİK FAKTÖRLER

2.1- Vergi Etiği Kavramı ve Vergi Etiğinin Önemi

Vergi uyumu, mükellefin beyannamesini ülkede uygulanan yasalara, vergi düzenlemelerine ve yargı kararlarına uygun olarak zamanında hazırlaması ve zamanında ilgili mercilere vermesi olarak ifade edilmektedir. Vergi uyumu dört ana unsuru içermektedir. Bunlar: Vergiye tabi gelirin tam olarak beyan edilmesi, gelir ayarlaması, harcamalar, vergi muafiyetleri ve vergi kredileri gibi gelirden çıkartılacak unsurların doğru gösterilmesi, vergi beyannamesinin zamanında doldurulması ve vergi beyannamesinin doğru olarak hesaplanmasıdır. Vergi uyumu görünür bir eylem olup, çoğu vatandaş vergisini ödemektedir. Vergiye uyum ya da uyumsuzluk sadece fırsat, vergi oranları ve yakalanma olasılığının bir fonksiyonu değil, aynı zamanda bireyin vergiye uyum gösterme veya vergi kaçırma istekliliğinin de bir fonksiyonudur. Vergi uyumu genel olarak, vergisel yükümlülüklerin doğru olarak yerine getirilmesi şeklinde tanımlanabilir. Dünyadaki bütün ülkeler açısından vergileme konusunda en önemli uğraşlardan biri vergi uyumsuzluğunun tanımlanması, açıklanması ve azaltılması için gerekli yöntemlerin bulunmasıdır. Ancak vergi uyumu konusunda mevcut sorunlara çözüm bulmak için sorunların bilinmesi yani vergi uyumunu etkileyen faktörlerin tespit edilmesi gerekir.¹⁶

Vergileme açısından ideal olan, vergiye olan uyumun toplumun kendi isteğiyle (gönüllü uyum / vergi etiği yoluyla) gerçekleşmesidir. Bu yüzden **“insanlar neden vergi kaçıır”** sorusunun yerine **“insanlar neden vergi öder”** sorusunu ikame etmek, vergileme gibi en ciddi ve zor bir meselenin kolaylıkla çözülmesi yolunda önemli bir katkı sağlayacaktır. Bu noktada, vergi etiği anahtar bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Vergi etiği; ilk planda vergi ödeme konusunda içsel bir motivasyon olarak tanımlanabilir. Vergi yükümlülüklerindeki bu içsel motivasyon, esasen dışsal bir baskı ve zorlama söz konusu olmaksızın vergi ödeme konusundaki isteklilik ve etik / ahlâki olarak da nitelendirilebilir. Aynı zamanda vergi etiği, zorla vergi uyumuna karşı, gönüllü vergi uyumu şeklinde de ifade edilebilir.¹⁷

Vergi etiğine ilişkin yapılan farklı bir tanımlamada ise vergi etiği; vergi ve kamusal mal ilişkisi (mali bağlantı) açısından ele alınmıştır. Bu perspektiften bakıldığında vergi etiği; **“vergi yükümlülerinin kamusal mallara gönüllü katılımı”, “vergi yükümlülerinin mali dolandırıcılık algılamalarının derecesi”** ifadesiyle **“medeni bir toplum için katlanılan maliyetler”** olarak tanımlanmaktadır. Vergi etiğine ilişkin yapılan bir diğer tanımlamada ise, vergi etiği vicdanla ilişkilendirilmektedir. Bu noktada vergi etiği; **“kişinin gerçek kazancı üzerinden vergi ödemekle yükümlü olduğunu kendi vicdanında duyması hali”** olarak tanımlanmaktadır.¹⁸

Song ve Yarbrough (1978) tarafından yapılan tanımlamalarda, vergi etiği tutum ve davranış boyutuyla ele alınmasına rağmen, son yıllarda Torgler tarafından yapılan vergi uyumu analizlerinde vergi etiği kavramı, vergi yükümlülerinin davranışlarını ölçmekten ziyade, vergi yükümlülerinin tutumlarıyla yakın olarak ilgilenen bir disiplin olarak ifade edilmektedir. Bu noktada vergi etiği, çoğu ülkede yüksek bir vergi uyumunun açıklanmasında en önemli faktör olarak ele alınmaktadır.¹⁹

¹⁶ Mahmut Yardımcıoğlu, Yusuf Akpınar, Yahya Günay, a.g.m.; s.99.

¹⁷ İsmail Kitapçı, “VERGİ ETİĞİ VERGİ PSİKOLOJİSİ / Verginin Sosyo-Psikolojik Teorisi” (2015, Seçkin Yayıncılık). ; s.90.

¹⁸ Mahmut Kılıçoğlu, a.g.m.; s.2.

¹⁹ İsmail Kitapçı, a.g.e.; s.91.

Bir vergi sisteminin gelişmiş-münevver yapısı, büyük ölçüde vergi kültürü ve vergi ahlâkı açısından geçirdiği evrime bağlıdır. Schumpeter'e göre vergi kültürü ve vergi ahlâkı, modernlik ve ilerencilik göstergesidir ve iyi bir vergi sisteminin temel taşlarını oluşturmaktadır. Örneğin, Japonya'da vergi kültürü ve vergi ahlâkı o kadar gelişmiştir ki, vergi denetimleri çok düşük seviyelerde olmasına rağmen, vergiye uyum çok yüksektir. Öyle ki, dünya ülkeleri içinde en yüksek vergi ahlâk skorları Japonya'da elde edilmektedir.²⁰

Vergi bilincinin ve vergi ahlâkının önemi, en başta verginin devletler için ifade ettiği anlamda kendini göstermektedir. Günümüzde vergiler, ülkelerin bütçelerinde önemli bir ağırlığa sahip olan ve vazgeçilemez gelir kaynaklarıdır. Diğer taraftan sürekli bir artış içinde olan kamu harcamalarını finanse etmek, ülkeler için her geçen gün daha da zorlaşmaktadır. Harcamalardaki bu artışı, vergi kayıp ve kaçakları nedeniyle her zaman vergilerle tam anlamıyla finanse etmek mümkün olamamakta ve devletler bu finansman açığını borçlanma yoluyla kapatmak zorunda kalmaktadır. İşte vergi bilincinin ve vergi ahlâkının toplumda yerleşmesinin devletler açısından önemi, tam da bu nokta kendini göstermektedir. Vergi bilinci ve vergi ahlâkı yerleşmiş olan toplumlarda, mükellefler vergiye karşı olumsuz davranış göstermeden, vergi borçlarını titizlikle ödemektedir. Buna karşılık, vergi bilinci ve vergi ahlâkı yerleşmemiş olan ülkelerde, mükellefler vergiyi bir yük olarak algılamakta ve her fırsatta bundan kurtulmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla, bir ülkedeki vergi bilinci ve vergi ahlâkının düzeyi, vergi tahsilatını etkileyen önemli bir faktördür. Diğer taraftan vergi bilincinin ve vergi ahlâkının toplumda yerleşmesinin gelir idareleri açısından da faydası söz konusudur. Vergi bilincinin ve vergi ahlâkının toplumda yerleşmesi "**mükellefin mükellefle oto-kontrolü**"nü sağlayacaktır. Yani mükellefler önce kendilerini, sonra etraflarındaki mükellefleri denetleyecekler, ayrıca etraflarındaki mükellefler tarafından da denetlendiklerini bileceklerdir. Bu durum, gelir idarelerinin denetim yükünü hafifletecektir. Son olarak, vergi bilincinin ve vergi ahlâkının toplumda yerleşmesinin bireylere olan faydasından da bahsetmek mümkündür. Vergi bilincinin ve vergi ahlâkının toplumda yerleşmesine paralel olarak, vatandaşların hükümetlerden beklentileri artacaktır. Ayrıca vatandaşlar, hükümet politikalarını daha fazla sorgulamaya başlayacaktır. Kısaca, vergi bilinci ve vergi ahlâkı yüksek olan mükellefler, aynı zamanda, bilinçli birer vatandaş olacaktır.²¹

2.2- Demografik Faktörler

İnsan faktörüyle ilişkili olması dolayısıyla vergilemede en önemli konulardan biri de sosyal ve psikolojik boyuttur. Gerçekten de vergilemede başarıya ulaşmanın yolu, sadece bir takım teknik düzenlemelerin yapılmasından geçmemektedir. Teknik düzenlemelerin yanında yükümlülerin vergiye bakışını etkileyen faktörlerin de bilinmesi gerekmektedir. Yükümlülerin vergiye bakışının bilinmesi, vergileme sürecinde etkin ve sağlıklı bir yapının kurulmasını sağlayacaktır.²² Mükelleflerin, vergiye bakışını ve dolayısıyla bu bakışa göre, vergi ile ilgili düşüncelerinin belirlenmesinde bir takım faktörlerin etkisi bulunmaktadır. Bu faktörlerden biri de demografik faktörlerdir.

²⁰ Mehmet Tosuner, İhsan Cemil Demir, "EGE BÖLGESİ'NİN VERGİ AHLÂK DÜZEYİ" (Makale); s.357-358.; <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423866895.pdf>. Erişim tarihi: 25 Ekim 2016.

²¹ Ümit Güner, a.g.t.; s.7-8.

²² Mahmut Yardımcıoğlu, Yusuf Akpınar, Yahya Günay, a.g.m.; s.96.

Demografik faktörler başlığı altında dikkat çekilmesi gereken önemli nokta, insanların bir değil, birden fazla sosyal role sahip oldukları ve kendilerini birden fazla rol içerisinde tanımladıklarıdır. Dolayısıyla, vergiye gönüllü uyum incelenirken, mükelleflerin sadece mesleklerine, cinsiyetlerine, medeni ve benzeri durumlarına bakmaktansa bunların bütününe değerlendirmek önem taşımaktadır. Örneğin, kendini bir ülkenin vatandaşı olarak tanımlayan birey, vergisini düzenli ödemeyi bir sosyal yükümlülük olarak görse dahi, iş adamı rolü ile baktığında, vergiden kaçınmanın olası kısa vadeli faydalarını da göz önünde bulundurabilir.²³

Vergi etiğini belirleyen demografik faktörler;

- Yaş faktörü,
- Medeni durum faktörü,
- Cinsiyet faktörü,
- Meslek faktörü ve
- Eğitim durumu faktörü, şeklinde sıralanabilir. Bu faktörlerin, vergi etiğini nasıl belirlediği hususu ayrıntıya girilmeden, temel hatlarıyla açıklanmaya çalışılacaktır.

2.2.1- Yaş Faktörü ve Vergi Etiği

Bireylerin yaşının, vergi ahlâkı ile yakından ilgili olduğu yapılan son araştırmalar tarafından desteklenmektedir. Araştırmalar, genç yaştaki mükelleflerin ileri yaştaki mükelleflere göre önemli ölçüde daha düşük vergi ahlâkına sahip olduklarını ve vergi kaçırmaya daha olumlu baktıklarını göstermektedir.²⁴

Yaş ile vergi etiği arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda, pozitif ve negatif yönde ilişkiler bulunmuştur. Bazı çalışmalarda gençlerin, bazılarında da yaşlıların vergi ödeme eğilimlerinin düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak, çalışmaların çoğu, gençlerin daha fazla vergi uyumsuzluğu sergiledikleri yönündedir. Bireyler, yaşlandıkça vergiye karşı dirençleri daha az olabilmekte, vergi verme davranışının vatandaşlık erdemi olduğuna daha fazla inanmalarıyla birlikte, toplum içerisindeki sosyal bağların güçlenmesi vergi etiğini artırmaktadır. Bu yüzden yaşlı bireylerin gençlere göre daha yüksek vergi etiğine sahip oldukları ifade edilir.²⁵

Genç vergi yükümlüleri, risk alma konusunda daha istekli ve yaptırımlara karşı daha az duyarlıdır. Genellikle, genç yaştaki bireyler, gelirlerinin büyük bir kısmını tüketime ayırmak eğiliminde olmaktadır. Özellikle, 25-30 yaş grubunda henüz yüksek gelire sahip olmamaları ve aile kurup daha yüksek bir hayat standardına kavuşmak isteği gençlerin vergiye karşı isteksizce davranabilmesine yol açmaktadır. Bu yıllarda gençlerdeki en belirgin özellik, yaşam standardının yükseltilmesidir. İleri yaş düzeyinde bulunan bireyler, belirli bir hayat seviyesine ulaştıkları için, bunun devamı yönünde bir iradeye sahip olmaktadır. Genellikle bu kişiler bu isteklerine uzunca bir süredir kavuşmuş oldukları için,

²³ Elif Tuay, İnci Güvenç, "TÜRKİYE'DE MÜKELLEFLERİN VERGİYE BAKIŞI"; Bu çalışma, Elif Tuay ve İnci Güvenç tarafından, Doç. Dr. Reyhan Bilgiç ve Doç. Dr. H. Canan Sümer'e ODTÜ Endüstri ve Örgüt Psikolojisi Yüksek Lisans Programı Stajı kapsamında Teslim edilmiştir. S.23.; www.gib.gov.tr/fileadmin/.../turkiyede_mukelleflerin_vergiye_bakisi.pdf. Erişim tarihi: 24 Ekim 2016.

²⁴ Tolga Saruç, Kadriye İzgi, "DEMOGRAFİK FAKTÖRLERİN VERGİ AHLAKI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ (Makale)"; Uluslar arasıBalkanlardaSosyalBilimlerKongresi,ss.5.;https://www.researchgate.net/.../Naci_Saruc/...Izgi...Saruc...Demografik_Faktorlerin... Erişim tarihi: 24 Ekim 2016.

²⁵ İsmail Kitapçı, a.g.e.; s.251.

daha yüksek bir hayat standardı beklentisine sahip olmazlar. Bu grupta yer alan vergi yükümlüleri, diğer yaştaki gruplara nazaran, vergiye karşı sert bir tutum sergilemezler. Buna karşın, 55 yaş üzeri insanların mali konularda daha tutucu olmaları gibi nedenlerden dolayı, bu vergi yükümlülerinin hem harcamaların, hem de vergilerin kısılmasını istemeleri sonucu da ortaya çıkabilir. Böyle bir durumda ise, tam karşıt bir yaklaşımla genç yükümlülere göre, 55 yaş ve üzeri yükümlüler vergi konusunda daha isteksiz olabilirler.²⁶

Vergi uyumu literatüründe, yaş faktörünün vergi etiği üzerindeki etkisini inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Örneğin, Amerika'da Torgler tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada; yaş ilerledikçe sosyal sermaye birikimi sağlandığından, kişinin topluma daha yüksek bir aidiyet duygusu hissedeceği, buna bağlı olarak da daha az vergi kaçıracağı öne sürülmüştür. Başka bir bulgu ise, yaşla birlikte artan bağlılığın yaratacağı sosyal yaptırımların daha ağır olacağı, dolayısıyla vergi etiğinin artacağı yönündedir. Torgler tarafından yapılan bir başka araştırmada ise, 30-64 yaş arasındaki bireylerin vergi etiğinin, 16-29 yaş arasındaki genç insanlara göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Diğer taraftan, Avustralya ve İsviçre için yapılan araştırmada, 50-64 yaş arası referans grubunun vergi etiği derecesinin, 30 yaştan küçüklere oranla daha sağlam ve devamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Wahlund (1992) tarafından yapılan bir araştırmaya göre ise, daha genç insanlar, yaşlılara göre daha fazla vergi kaçırmırlar. Bunun nedeni ise, genç insanların yaşlı bireylere göre vergi kaçakçılığına karşı daha az olumsuz tutuma sahip olmalarıdır. Gençler vergi kaçakçılığı riskinin daha az olduğuna hükmederler ve vergi kaçırmak için de daha çok fırsatları bulunmaktadır. Wahlund bu durumun diğer bir sebebi olarak gençlerin yaşlılara göre daha az **"sosyalist"** olmasını göstermiştir. Sonuç olarak Wahlund'a göre yaşın kaçakçılık üzerinde pozitif dolaylı etkisi bulunmaktadır.²⁷

2.2.2- Medeni Durum Faktörü ve Vergi Etiği

Medeni durum (evli, boşanmış, ayrı yaşayan, dul, bekâr, birlikte yaşayan vb.) yani bireylerin içinde buldukları kişisel sosyal statüye ait grup, kişilerin yasal ve yasal olmayan davranışları üzerinde etkiler yaratmaktadır. Buna bağlı olarak medeni durum, vergi ahlâkı üzerinde de olumlu / olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Bu nedenle toplumdaki pozisyonları itibarıyla sosyal ilişkiler ağı güçlü olan bireylerin (evliler gibi) bekârlara oranla daha yüksek vergi ahlâkına sahip oldukları ifade edilmektedir. Song ve Yarbrough'un 287 kişi ile yaptığı anket çalışmasında, vergi ahlâkı ile medeni durum arasında çok güçlü olmamakla birlikte, istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki görülmüştür. Çalışmada; bekar, boşanmış ve dul insanların evli insanlardan daha düşük vergi ahlâkına sahip oldukları belirtilmiştir. Bu durum, bekâr insanların genellikle genç, düşük eğitim ve gelir düzeyine sahip ve daha az inançlı olmalarına ve ayrıca vergi kanunlarının evli insanların vergi yüklerini düşürme konusunda daha avantajlı olmalarına bağlanmıştır. Feinstein ise, vergi beyannamesinin daha karmaşık olması ve vergi kaçakçılığı için daha fazla fırsatlar yaratmasını neden göstererek, evli bireylerin daha fazla vergi kaçırdıklarını bulmuştur.²⁸

Medeni durum, bireylerin yasal ve yasal olmayan davranışlarını etkileyebilmektedir. Genellikle bireylerin bu davranışları sosyal ağlar tarafından sınırlandırılmaktadır. Şüphesiz böyle bir sınırlama ver-

²⁶ İsmail Kitapçı, a.g.e.; s.251.

²⁷ İsmail Kitapçı, a.g.e.; s.252.

²⁸ Tolga Saruç, Kadriye İzgi, a.g.m.; s. 6.

gi etiğini de etkilemektedir. Tittle (1980), sosyal ağların bireyleri sınırlandırmasını şu cümlelerle ifade etmektedir: **“Durkheim’den günümüze kadar gelen sosyoloji geleneği ortaya koymaktadır ki; doğru kuralı ihmal etme eğilimi bireylerin dahil olduğu sosyal ağlar ile kısıtlandığı ölçüde tersine döner”**. Tittle’in belirttiği gibi ve çoğu ampirik çalışmanın sonuçlarının da gösterdiği gibi, evli bireylerin bekâr olanlara göre daha fazla sosyal ağlar ile kısıtlanmaları ve sosyal baskıyı daha çok hissetmelerinden dolayı evli kişilerde vergi etiğinin ve dolayısıyla vergi uyumunun daha yüksek olduğu sonucuna varılabilir. Özellikle bekârların riski göze alabilme, hayatla ilgili beklentilerinin henüz yerine gelmemiş olması ve yeterince gelir elde edemiyor olması gibi faktörler göz önüne alındığında, bekârların evlilere göre daha fazla vergi kaçırabilecekleri algısına yol açabilir. Buna karşın boşanmış ve ayrı yaşayan bireylerin en düşük vergi etiğine sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun sebebi olarak ise doğaları gereği bu bireylerin olumsuz bir düşünce yapısına sahip olmaları ve bu yüzden mali olaylara kayıtsız kalmaları ya da daha büyük bir olasılıkla boşanmanın etkisiyle olumsuz bir zihin ve duygu durumuna geçmeleri gibi faktörler sayılabilir.²⁹

2.2.3- Cinsiyet Faktörü ve Vergi Etiği

Cinsiyet faktörü, vergi ahlâkı ile arasındaki ilişki açısından yerli ve yabancı literatürde araştırılan önemli bir demografik faktördür. Yapılan ampirik çalışmalarda genel olarak kadınların vergi uyumlarının ve vergi ahlâklarının erkeklere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Torgler, yapılan araştırmalarda elde edilen bu durumu geleneksel kadın modeli ile ilişkilendirmektedir. Geleneksel kadın, erkeklere göre daha az kendine güvendiğinden ve daha az risk almayı sevdiğinden dolayı vergi ahlâkları ve uyumları erkeklere göre daha yüksek olmaktadır. Demir’in Ege Bölgesi’nde altı ilde (İzmir, Manisa, Aydın, Denizli, Afyonkarahisar, Uşak) toplam 640 gelir vergisi mükellefi ile yaptığı anket çalışmasında da cinsiyet ile vergi ahlâkı arasında istatistiksel olarak oldukça anlamlı bir fark görülmüştür. Analiz sonuçlarına göre kadınların vergi ahlâklarının ve uyumlarının erkeklere göre belirgin bir şekilde yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.³⁰

Vergi ödeme davranışı ile ilgili olarak dostça ikna metodu ve cinsiyet farklılığının gelir beyanı üzerinde erkeklere göre kadınlarda daha etkili olduğu, kadınların erkeklere göre çok ciddi oranda daha fazla gelir beyanında bulunduğu ileri sürülmektedir. Birçok çalışmada, kadınların erkeklere göre vergi sistemini daha adil gördükleri, vergiyi tam beyan etmenin sosyal ve diğer faydalarını düşünerek hareket ettikleri, az veya çok vergi kaçırınların yakalanma olasılığının yüksek olduğu, gelirlerinden daha düşük beyanda bulunma eğilimlerinin daha az ve beyan etmeme durumunda alacakları yasal ve sosyal cezanın riskliliği dolayısıyla şiddetli olduğunu düşündükleri ileri sürülmektedir. Vergi uyumu konusunda kadın ve erkek arasındaki farklılıkları ilk kez ortaya koymayı amaçlayan çalışma, Jackson ve Milliron tarafından 1986 yılında yapılmıştır. Ayrıca Bardley, 1987 yılında yaptığı çalışmada, kadınların, vergi değişiklikleri karşısında, erkeklere oranla daha itaatkâr davrandıklarını bulmuştur. Jackson ve Milliron (1986) kaçakçılık üzerinde cinsiyetin rolü konusunda farklı bir açıklama getirmiş ve kadın-erkek arasındaki uyum aralığının özgürleşen kadınların ortaya çıktığı yeni jenerasyonda³¹ ve

²⁹ İsmail Kitapçı, a.g.e.; s.252-253.

³⁰ Tolga Saruç, Kadriye İzgi, a.g.m.; s. 5.

³¹ 1) “Kuşak”. Türk Dil Kurumu (TDK); <http://www.tdk.gov.tr>. Erişim tarihi: 25 Ekim 2016.

2) “Kuşak, soy, nesil”. NND Sözlük; <http://www.nedirnedemek.com>. Erişim tarihi: 25 Ekim 2016.

çağdaş toplumlarda giderek küçüldüğünü belirtmişlerdir. Jackson ve Milliron, 1989 yılında yaptıkları araştırmada, vergi cezaları ile vicdan azapları arasında algılama düzeyini karşılaştırmış ve kadınların vicdanlarında duyacakları ıstırabın yasal vergi cezalarının daha üstün tuttıkları sonucuna ulaşmıştır.³²

ABD'de yapılan bir araştırma, erkeklerin kadınlara oranla, evli çiftlerin ise bekârlara oranla daha fazla vergi kaçırma eğilimi gösterdiklerini ifade etmektedir. Yine aynı çalışma, 65 yaş üzerindeki kişilerde doğru beyanda bulunmama eğiliminin (noncompliance) daha az olduğunu, buna karşılık gençlerin risk alma güdülerinin güçlü olması nedeniyle vergi kaçırmaya daha fazla eğilimli olduklarını belirtmektedir. ABD'de bazı çalışmalarda kadınların yeniden dağıtıcı politikalarla vergi politikalarını erkeklerden daha fazla destekledikleri; başkanlık seçimlerinde yapılan analizlerde ve vergi indirimlerinde erkeklerin kadınlara göre daha çok duyarlı oldukları ileri sürülmektedir. Bu çalışmalar cinsiyet ayrımı konusundaki ampirik literatürde de doğrulanmıştır. Erkekler oy verirken parasal konuları daha çok dikkate alırken, kadınlar daha çok ulusal ve uluslar arası sosyal adaleti, eşitliği dikkate alırlar ve daha çok şefkatlidirler.³³

2.2.4- Meslek Faktörü ve Vergi Etiği

Vergi ahlâkını etkileyen diğer bir demografik faktör de mükellefin meslek durumudur. Vergi karşısında takınılacak tavır ve bireyin vergi ahlâkı açısından mesleki durumunun önemi özellikle sahip olunan meslek nedeniyle katlanılan objektif ve sübjektif vergi yükünde ortaya çıkmaktadır. Her meslek grubunun vergi tazyiki aynı olmadığı gibi, her meslek grubunun gelir oluşturma elastikiyeti ve vergi matrahına uygulanacak indirim, muafiyet veya istisna tutarı da aynı olmadığından meslek gruplarının vergiyi hissetme düzeyleri farklılık gösterebilmekte, bu da bireylerin vergi ahlâkını değişik şekillerde baskı altına alabilmektedir. Ayrıca gelir elde etmek için sarf ettikleri çabanın diğer mükelleflere göre fazla olduğunu düşünen mükelleflerin vergi ahlâkları üzerinde negatif bir tazyik oluşabilmektedir.³⁴ Vergi uyumu literatüründeki araştırmalara göre, vergi etiği mesleklere göre farklılık göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, vergi yükümlüsünün bağlı olduğu meslek grubunda vergi kaçakçılığı yaygınsa, bu durum bireysel olarak bu vergi yükümlüsünün de vergi verme azmini ve şevkini kıracaktır. Aynı şekilde doğru beyanda bulunmama eğilimi (noncompliance), maaş ve ücret geliri ile negatif bir ilişki içerisindedir. Yani, vergi yükümlülerinin maaşları ya da ücret gelirleri arttıkça, doğru beyanda bulunma eğilimleri azalmaktadır. Mesleklerle ilgili bir diğer araştırmada ise, kendi işini kuranların daha fazla vergi kaçırdıklarına dair sonuçlar ortaya çıkmıştır.³⁵

Honore Bostel vergi konusunda; **“kaçakçılık sonuçları duyurulmayan milli bir spordur”** demekle, vergi kaçakçılığının yaygınlığını edebi bir dille dile getirmiştir. Duverger: **“Fransa’da ücretliler, şayet az veya çok vergi kaçıran tüccar ve avukatlara oranla hemen hiç vergi kaçırmıyorlarsa bu ücretlilerin daha namuslu olmalarından değil, maddeten kaçakçılık yapmak olanağına sahip olmamalarındandır. Çünkü ücretlilerin gelirini hazineye bildiren onların işverenleridir”** demekle, herkesin olanakları oranında vergi kaçırmaya eğilimli olduğunu ve hatta kaçırdığını, vergi kaçırmayanların ise sadece bir yerde böyle bir fırsata sahip olmayanlar olduğunu belirtmektedir.

³² İsmail Kitapçı, a.g.e.; s.253-254.

³³ İsmail Kitapçı, a.g.e.; s.254.

³⁴ Tolga Saruç, Kadriye İzgi, a.g.m.; s. 6-7.

³⁵ İsmail Kitapçı, a.g.e.; s.255.

Özellikle kendi işinde çalışanlar, part-time çalışanlar, iş sahibi olmayan bireyler tam zamanlı çalışan bireylere göre daha düşük bir vergi etiğine sahiptirler. Vergi uyumu araştırmalarında, serbest meslek sahibi bireylerin vergi kaçırma konusunda daha çok fırsat kolladığına dair sonuçlara ulaşılmıştır. Öte yandan Torgler ve Schneider tarafından 2006 yılında yapılan çalışmada, bazı mesleklerin etik kodları daha yüksek olduğundan (doktorlar, avukatlar, muhasebeciler gibi) bu meslek dalları ile uğraşan vergi yükümlülerinin vergi etiğinin daha yüksek olacağı öne sürülmüştür. Ancak Türkiye'deki vergi uyumu literatürü incelendiğinde, vergi yükümlüsünün mesleği ile vergiye karşı takındığı tutum arasındaki ilişkiye yeterince değinilmediği görülmektedir.³⁶ Buradan hareketle, mesleki etik kodlarının belirlenmesi; özellikle vergi ile ilgili konularda danışmanlık veya eğitim hizmeti sunan, mükelleflerin vergisel işlemlerini takip edip, yasal defter ve belgeleri üzerinde gerekli işlemleri / kayıt ve kontrolleri yapan meslek gruplarının, vergi etiği konusunda daha duyarlı olmaları gerekmektedir birlikte, vergi etiği konusunda söz konusu meslek gruplarının diğer meslek gruplarına örnek teşkil edeceği bir gerçektir.

2.2.5- Eğitim Durumu Faktörü ve Vergi Etiği

Vergi etiğinin oluşmasında etkili olan demografik faktörlerden bir diğeri de eğitim durumudur. Anılan faktörün etkisine ilişkin olarak yapılan çalışmaların bir kısmında, eğitim düzeyi ile vergi etiği arasında doğru yönlü bir ilişki olduğu; bazı çalışmalarda ise ters yönlü bir ilişki olduğu belirtilmiştir.

Eğitim çok yönlü bir yapıya sahip olup, bireylerin dünya görüşü biçiminde ifade edilebilecek, her türlü inanç ve davranışları etkilemeyi amaçlayan çabaların bütünü olarak belirtilebilir. Eğitimin amaçlarından biri, sorumluluk duygusu taşıyan, bilinçli bir toplum yaratmak olduğundan, verilecek eğitim ile verginin kabullenilmesini kolaylaştırmak ve vergi uygulamalarının gerçekleştirilmesini sağlamak mümkün olabilecektir. Song ve Yarbrough'un 287 vergi mükellefi ile yaptığı anket çalışmasında mükelleflerin eğitim düzeyi ile vergi ahlâkı arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuş ve yüksek eğitim seviyesine sahip mükelleflerin yüksek vergi ahlâki sergiledikleri görülmüştür. Fakat yapılan ampirik çalışmalarda eğitimin vergi ahlâkı üzerindeki olumlu etkilerinin yanı sıra olumsuz etkileri üzerinde de durulmaktadır. Eğitimin vergi ahlâkı üzerindeki olumsuz etkisi mükelleflerin vergi kanunları hakkındaki bilgi düzeyleri yönünden incelendiğinde dikkat çekmektedir. Yüksek eğitim seviyesine sahip mükelleflerin vergi kanunları ve mali konular üzerinde bilgi sahibi oldukları ve devletin vatandaşlarına sağladığı fayda ve hizmetler konusunda daha uyanık oldukları varsayılmaktadır. Bu nedenle yüksek eğitim seviyesine sahip mükellefler devletin yapmış olduğu muhtemel savurganlıkların daha fazla farkında olduklarından, vergi kaçırma ve vergiden kaçınmanın fırsatlarını daha iyi bildiklerinden ve devletin toplanan vergileri nerelere harcadığı konusunda daha dikkatli olduklarından dolayı vergi uyumlarının ve vergi ahlâklarının daha düşük olduğu söylenmektedir.³⁷

Torgler ve Schneider (2006) tarafından yapılan çalışmada, eğitilmiş insanların vergi kanunları ve mali bağlantılar hakkında diğer bireylere göre daha bilgili oldukları (fiscal knowledge), bu yüzden kamusal hizmetlerden sağlamış oldukları faydalardan daha çok farkında oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Bu yüzden eğitilmiş insanların vergi etiğinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna karşın eğitim düzeyi düştükçe bireylerin mali farkındalık düzeylerinin azaldığı, bu yüzden vergi etiğinin de düştüğü belirtilmiştir. Vergi etiği ile eğitim düzeyi arasındaki ilişkiyi ele alan Schmolders (1960)

³⁶ İsmail Kitapçı, a.g.e.; s.255.

³⁷ Tolga Saruç, Kadriye İzgi, a.g.m.; s. 4-5.

yönetimsel aktivitelere ve mali politikalara uyumun yüksek eğitimli bireylerde daha fazla olduğunu belirtmiştir. Özellikle eğitim düzeyi yüksek olan vergi yükümlülerinin, vergi kanunları ve mali bağlantı konusunda daha çok bilgi sahibi olmaları, vergilerin ekonomik ve sosyal fonksiyonları hakkındaki bilinçli tutumları (vergi zihniyetine ve vergi disiplinine sahip olmaları) vergi etiğinin yüksek olmasında etkili olmaktadır.³⁸

Sonuç itibarıyla, iyi eğitimli vergi yükümlülerinin vergi yasalarını daha kolay anladıkları, mali bağlantı konusunda daha çok bilinçli oldukları ve yapılan vergisel değişikliklere daha kolay uyum sağladıkları görülmektedir. Bu durum iki boyutlu olarak değerlendirilebilir. Vergi yükümlülerinin eğitimli olması, vergi ile ilgili yasaları ve verginin uzun vadeli faydalarını daha kolay anlayacaklarından vergi etiğini artırabilir. Buna karşın, eğitimin artması ile birlikte (mali konularda bilgisini artıran vergi yükümlüsü) yasalardaki açıklıkların farkına varan vergi yükümlüsü, bu açıklardan yararlanarak vergiden kaçınma yöntemlerini daha kolaylıkla uygulayabilir. Fakat eğitim seviyesi ile vergi etiği arasındaki ilişkiyi analiz eden çalışmaların çoğunda, eğitim düzeyi ile vergi etiği arasında doğru orantı olduğu söylenebilir. Yani kişinin eğitim seviyesi arttıkça, vergiye etiğinin artması beklenmektedir.³⁹ Bu bağlamda; (yüksek) eğitim düzeyi ile vergi etiği arasındaki ilişkiyi pozitif yönde gerçekleştirmek için, diğer bir ifadeyle eğitim düzeyi yükseldikçe vergi etiğinin de artmasını sağlamak için, vergi bilincinin / ahlâkının gelişmesi yönünde çalışmalar yapılmalı, söz konusu çalışmalar eğitim ile desteklenmelidir. Vergi bilincinin oluşmasında eğitim faktörünün etkisi büyük olmakla beraber, sadece eğitim faktörü ile vergi bilincinin sağlanması mümkün olmayabilir.

3- SONUÇ

Bu çalışmada; “vergi etiği” ve “vergi etiğinin önemi” kavramları kısaca açıklanmış, vergi etiğinin oluşmasında **“demografik faktörler”**in etkisinin nasıl olduğuna ilişkin tespitler ayrıntıya girmeden ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede, kısaca vergi etiği: “vergi yükümlülerinin kamusal mallara gönüllü katılımı”, “vergi yükümlülerinin mali dolandırıcılık algılamalarının derecesi”, “medeni bir toplum için katlanılan maliyetler” ve “kişinin gerçek kazancı üzerinden vergi ödemekle yükümlü olduğunu kendi vicdanında duyması hali” olarak tanımlanmış; Vergi etiğinin önemi ise: “Vergi bilinci ve vergi ahlâki yerleşmiş olan toplumlarda mükellefler vergiye karşı olumsuz davranış göstermeden vergi borçlarını titizlikle ödemektedir. Buna karşılık vergi bilinci ve vergi ahlâki yerleşmemiş olan ülkelerde mükellefler vergiyi bir yük olarak algılamakta ve her fırsatta bundan kurtulmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla bir ülkedeki vergi bilinci ve vergi ahlâkının düzeyi vergi tahsilatını etkileyen önemli bir faktördür. Diğer taraftan vergi bilincinin ve vergi ahlâkının toplumda yerleşmesinin gelir idareleri açısından da faydası söz konusudur. Vergi bilincinin ve vergi ahlâkının toplumda yerleşmesi **“mükellefin mükellefle oto-kontrolü”**nü sağlayacaktır. Yani mükellefler önce kendilerini, sonra etraflarındaki mükellefleri denetleyecekler, ayrıca etraflarındaki mükellefler tarafından da denetlendiklerini bileceklerdir. Bu durum gelir idarelerinin denetim yükünü hafifletecektir. Vergi bilincinin ve vergi ahlâkının toplumda yerleşmesinin bireylere olan faydasından da bahsetmek mümkündür. Vergi bilincinin ve vergi ahlâkının toplumda yerleşmesine paralel olarak, vatandaşların hükümetlerden

³⁸ İsmail Kitapçı, a.g.e.; s.256.

³⁹ İsmail Kitapçı, a.g.e.; s.256.

beklentileri artacaktır. Ayrıca vatandaşlar hükümet politikalarını daha fazla sorgulamaya başlayacaktır. Kısaca vergi bilinci ve vergi ahlâkı yüksek olan mükellefler aynı zamanda, bilinçli birer vatandaş olacaktır” şeklinde açıklanmıştır. Söz konusu açıklamalardan sonra, vergi etiğinin / ahlâkının oluşmasında, vergi etiğini etkileyen faktörlerden demografik faktörler üzerinde kısaca durulmuştur.

Vergi etiğini etkileyen demografik faktörler ve bu faktörlerin etkileri genel kabul görmüş şekliyle, bu çalışmada açıklandığı gibi olmakla beraber; söz konusu faktörlerin etki derecesi, toplumsal yapıya göre değişkenlik gösterebilir veya etki şekli (doğru yönde-ters yönde) değişebilir. Buna göre; demografik faktörlerin vergi etiğini / ahlâkını nasıl etkilediği yönünde çalışmalar yapılırken veya politikalar belirlenirken, toplumsal yapı dikkate alınıp, toplumun / bireylerin beklentileri göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca, söz konusu faktörler tek tek veya ayrı ayrı değil, bir bütün olarak dikkate alınıp, değerlendirme bu şekilde yapılmalıdır. Böylece, yapılacak çalışmalar daha verimli olacak ve beklentilerin karşılanması noktasında daha rasyonel hareket edilmiş olunacaktır.

KAYNAKÇA

- GENCEL, U., KURU, E. Vergi Kültürü ve Vergi Politikaları Etkileşimi: Türkiye Değerlendirmesi (Makale); Yönetim Bilimleri Dergisi Cilt: 10, Sayı: 20, ss. 29-60, 2012.; http://ybd.comu.edu.tr/images/form/dosya/dosya_6970002.pdf.
- GÜNER, Ü. “TÜRKİYE’DE VERGİ BİLİNCİNİN VE VERGİ AHLAKININ OLUŞMASINDA GELİR İDARESİNİN ROLÜ”; T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Mali Hukuk Programı Yüksek Lisans Tezi (Tez Danışmanı:DOÇ.DR.DİLEKDİLEYİCİ);<http://dspace.deu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/12345/11182/226851.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- KILIÇOĞLU, M. “Vergi Denetiminin Etkinliği ve Vergi Etiği” (Makale), Yaklaşım Dergisi (E-Yaklaşım), 2016-Eylül, Sayı:285.
- KİTAPCI, İ. (2015). “VERGİ ETİĞİ VERGİ PSİKOLOJİSİ / Verginin Sosyo-Psikolojik Teorisi”; Seçkin Yayıncılık, 3. Baskı.
- NND Sözlük; <http://www.nedirnedemek.com>.
- SARUÇ, T., İZGİ, K. “DEMOGRAFİK FAKTÖRLERİN VERGİ AHLAKI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ (Makale)”; Uluslar arasıBalkanlardaSosyalBilimlerKongresi,ss.5.https://www.researchgate.net/.../Naci_Saruc/...Izgi...Saruc...Demografik_Faktorlerin_...
- SAYGIN, Ö. “Vergi Ahlakının Belirleyicileri Bağlamında Mükelleflerin Kamu HarcamalarınaBakış ı”(Makale);maliyearastirmalari.org/index.php/MAD/article/download/30/31.
- SERİM, N. “GÖNÜLLÜ VERGİ UYUMUNU ARTTIRMADA KAMU OTORİTESİNİN DÜZENLEYİCİ ROLÜNÜN VE MÜKELLEF ÇEVRESİNİN ÖNEMİ: SIRALI PROBIT MODEL YAKLAŞIMI” (Makale); s.142. AKÜ İİBF Dergisi- Cilt XVII Sayı:1 Yıl: Haziran 2015.Sayfalar: 141-156 Journal of Economics and Administrative Sciences-Volume:XVIII Issue:1Year:June2015Pages:141-156.; http://www.iibfdergi.aku.edu.tr/pdf/17_1/11.pdf.
- SÜRME, Y. Vergi Bilincinin Geliştirilmesinde Muhasebecinin Rolü; Sayıştay Dergisi, Ocak-Mart 1992, Sayı: 7. S. 26-27.; <http://dergi.sayistay.gov.tr/icerik/der7m4.pdf>.
- ŞENTÜRK, S. H. “Vergiye Gönüllü Uyum Sağlanmasında Fayda İlkesinin Rolü” (Makale); ESKİ-ŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ İİBF DERGİSİ, ARALIK 2014, 9(3), 129- 143; s.130.; http://iibfdergi.ogu.edu.tr/makaleler/1239127_9-3_ARALIK%202014_Makale_0.pdf.

- TOSUNER, M., DEMİR, İ, C. "EGE BÖLGESİ'NİN VERGİ AHLÂKDÜZEYİ"(Makale);s.357-358.; <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423866895.pdf>.
- TUAY E., GÜVENÇ İ. "TÜRKİYE'DE MÜKELLEFLERİN VERGİYE BAKIŞI"; Bu çalışma, Elif Tuay ve İnci Güvenç tarafından, Doç. Dr. Reyhan Bilgiç ve Doç. Dr. H. Canan Sümer'e ODTÜ Endüstri ve Örgüt Psikolojisi Yüksek Lisans Programı Stajı kapsamında Teslim edilmiştir.S.23.;www.gib.gov.tr/fileadmin/.../turkiyede_mukelleflerin_vergiye_bakisi.pdf.
- Türk Dil Kurumu (TDK) <http://www.tdk.gov.tr/>.
- USER, İ. "Davranış Araştırmaları Işığında Vergi Kaçakçılığı" (Yayınlanmamış Doktora Tezinin Bir Bölümünün Yeniden Gözden Geçirilmesiyle Ortaya Çıkan Yazı); archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/26MaliCozum/14-YrdDocDrinciUser68.doc.
- YARDIMCIOĞLU, M., AKPINAR, Y., GÜNAY, Y. "VERGİ OKURYAZARLIĞI VE VERGİSEL FARKINDALIK: KAHRAMANMARAŞ ARAŞTIRMASI"; s.96; <http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/article/view/5000105617>.